

Julija Stachivská
Kouzlo cestování, aneb tři ukrajinské spisovatelky třicátých let
Překlad: Romana Stasivová

„Jen tak odjet někam daleko a přesvědčit se, zda ještě někde na světě existují rajske ostrovy,“ právě takto v roce 1935 popsala ukrajinská spisovatelka Sofija Jablonská v jednom rozhovoru pro Lvovský ukrajinský časopis *Nazustrič* (V ústřety) svou touhu po cestování. A rozhodně nebyla jediná, kdo měl podobné touhy. Cestovní deníky, náčrty a korespondence Sofije Jablonské, Dariji Vikonské a Oleny Kysilevské mě zvěřily k napsání eseje na téma ženské cestovatelské literatury meziválečného období na západní Ukrajině, která byla v té době součástí Polska. A pokud nyní začali první autorku znovu vydávat a překládat, tak díla Vikonské a Kysilevské zůstávají ukrajinskému čtenáři téměř neznámá. Přesto si jejich životní příběhy zaslouží literární zpracování.

Sofija Jablonská – žena s fotoaparátem

Tato Ukrajinka cestovala po světě s fotoaparátem, napsala cestopisy o Maroku, Dálném Východě, Austrálii a Oceánii. Kdyby žila v dnešní době, nejspíš by měla miliony sledujících na sociálních sítích. Jenže před sto lety žena cestovatelka vypadala snad ještě exotičtěji než strach, který její fotoaparát vyvolával u místních obyvatel – prý kradl duši.

Sofija Jablonská se narodila 15. května 1907 nedaleko Lvova do rodiny kněze. Její otec, Ivan Jablonskyj, měl jednu dobu proruské názory, a tak odvezl rodinu do Taganrogu, kde Sofija navštěvovala gymnázium. Po nějaké době z proruských sympatií vystřízlivěl a celá rodina se vrátila domů. Následovalo studium v učitelském semináři, obchodní kurzy pro ženy na Národní obchodní akademii ve Lvově (Państwowa Akademia Handlu we Lwowie), studium herectví a řízení biografů v Tarnopoli. Její touha stát se filmovou herečkou ji v roce 1927 zavedla do Paříže, kde se naučila technice dokumentární fotografie a filmu.

Za několik let napíše knihu plnou živých dojmů *Kouzlo Maroka* (1932). K napsání ji inspiroval ukrajinský spisovatel, japanista a diplomat Stepan Levynskyj, autor knihy *Od Vesuvu po saharské písky* (1926).

Je to příběh o exotice i každodenním životě, o polykacích ohně, požírácích hadů, harémech, šachových partiích u místního vládce, nebezpečných výpravách za Berbery, „poevropšťování“, posměchu nad spěchem turistů, kteří důvěřují více průvodcům než vlastním očím. Sofija je okouzlena a okouzluje i nás: „Když dojdete na okraj oázy a díváte se ve stínu poslední palmy do ohněm zalité Sahary, je to tentýž radostný pocit, jako když se v zimě díváte na zuřící sněhovou bouři skrze okno teplé místnosti.“

První knihu napsala Jablonská v polském lázeňském městečku Krynica-Zdrój v Tatrách, kde měla v podnájmu pension a jednotlivé místnosti pronajímala turistům. Jezdil tam za ní přítel z Tarnopole – malíř Roman Turyn, kterému ukázala podivína malujícího naproti její vile. A díky tomu svět objevil naivního umělce Nykyfora Drovňaka.

Druhá cesta na sebe nenechala dlouho čekat. V prosinci roku 1931 podepsala Jablonská smlouvu na vytvoření dokumentárních fotografií a vydala se na cestu kolem světa. Ve městě Port-Said ji obklopily děti, které se nechaly vyfotit, v Džibutsku se nečekaně spálila na slunci, na Cejlonu si povídala se stromy. V Laosu lovila tygra, v Kambodži přemýšlela o buddhismu a onemocněla malárií, v Siamu (dnes Thajsko) utíkala před námluvami krále, v Malajsii se léčila u šamana, na Bali se účastnila náboženských rituálů a lovila žraloka. Na ostrově Bora-Bora dostala jedinečné jméno Teura – „Červené pero králů“, na slavném Tahiti, kam toužila odjet v hledání rajských ostrovů, poslouchala proroctví královny Marao: „Osudem Tahiti je zemřít. Naši astrologové již dávno předpověděli jeho konec. (...) Ale nelitujte nás. Možná jsme posledním šťastným národem na tomto světě. Máme slunce, teplo, v našich zahradách je plno zeleniny, v moři plno ryb a v naší duši panuje bezstarostnost!“

Po této cestě se Sofija na krátkou chvíli vrátila do Lvova, kde se ve třicátých letech minulého století vydávaly části jejích budoucích knih a posléze i knihy samotné – *Ze země rýže a opia* a *Vzdálené obzory*. V roce 1939 navždy opustí rodnou zemi a odjede do Číny, kde potká svého budoucího manžela, francouzského bankéře a podnikatele Jeana Oudina. Narodí se jim tři synové a nejmladší z nich Jacques Mirko Oudin se stane francouzským politikem.

Svou pozemskou cestu ukončila Sofija Jablonská symbolicky „na cestě“ – zemřela 4. února 1971 v autohavárii, když vezla rukopis své knihy do nakladatelství. Je pohřbena na ostrově Noirmoutier, kde žila určitou dobu se svou rodinou.

Darija Vikonská – kněžna z věže plné knih

„Než odcestovala do dalekých krajů, darovala mi šátek z indického hedvábí. Byl to annamitský batikovaný šátek, barvený přírodními barvami.“ „A není vám líto se s ním rozloučit?“ zeptala jsem se udiveně. (Jeho barvy zářily jasně jako barvy na paletě). „K čemu by mi byl,“ odpověděla, „když pojedu tam, odkud pochází?“ napsala Darija Vikonská v etudě „Annamitský šátek“ s věnováním Sofiji Jablonské, kterou ve svých dopisech přátelům nazývala „ukrajinskou Sfingou“.

Darija Vikonská (pseudonym Ivanny-Karoliny Volodyslavivny Fedorovyč, po sňatku Malýcké) pocházela ze starodávného knížecího rodu, který byl znám už z časů středověké Kyjevské Rusi. Měla také vazby na česko-polský rod Nagliků-Lozi de Lozenav. Narodila se 17. února 1893 v Německu, její otec – Volodyslav Fedorovyč byl statkář, filantrop a mecenáš, svého času poslanec rakouského parlamentu, její matka – Zdenka Elizabeth Mayer von Vintod byla rakouská herečka, která zemřela krátce po jejím narození. Dětství a mládí strávila v západní Evropě a do svých dvaceti let neovládala žádný slovanský jazyk. Ukrajinštinu a polštinu se naučila v jednom z rodinných sídel ve vesnici Vikno (odtud pochází její pseudonym), kde se zamilovala do svého učitele – profesora klasické filologie z Tarnopole Mykoly Malýckého a proti vůli svého otce se za něj provdala. Tento společensky nerovný sňatek ji připravil o větší část dědictví, podařilo se jí uhájit jen statek v obci Šljachtyci, kde bude Vikonská psát a hledat duševní klid v zahradničení a v rostlinách, které tak secesně milovala.

S rodinnou literární tradicí za zády (její děd Ivan Fedorovyč také psal a zanechal po sobě bohatou uměleckou sbírku a archiv, který uspořádal jeden z nevýznamnějších ukrajinských spisovatelů Ivan Franko), dobrým vzděláním a hlubokými znalostmi se Vikonská snažila toto všechno včlenit do svých intelektuálních hledání. A proto jako jedna z prvních na Ukrajině promluvila o Joycovi, když v roce 1934 napsala studii „James Joyce: Tajemství jeho umělecké tváře“. Mezi jejími cestovatelskými skicami je Francie, Finsko, Rakousko, ale nejvíce je Darija Vikonská spojená s Benátkami – s jejich pohádkovou krásou, která ožívá v akvarelovém impresionismu. Zároveň se zamýšlí nad turistickým osudem toho města: „Ve tvé duši vzplanula vzpoura proti tomu oddávat se nadšení z něčeho, co už bylo vyčerpáno, dávno oslavováno a nesčetnými turisty zprofanováno. Je to jako by si člověk neochotně oblékal šaty z druhé ruky, které už nosil někdo jiný... Ale ty jsi neznalo jedno tajemství, které jsem znala já: samotný název Benátek je zprofanovaný. I přes drzé pohledy stále nových návštěvníků, samotné Benátky neztratily ani špetku ze své podivuhodné krásy.“ (z povídky „Úryvek dopisu“). Vikonská město dobře znala, chodila na různé akce a psala zprávy o Biennale. V roce 1932 po návštěvě expozice v Giardini jako pravá dekadentka a příznivkyně modernismu odmítla snahy italských futuristů. Podle ní v nich chyběl kontext a dialog. Na druhou stranu byla spolu s dalšími intelektuály nakloněna „voluntaristům“ s jejich pravicovou politickou praxí – Darija Vikonská se pohybovala v ukrajinských kruzích, které se sdružovaly okolo časopisu *Věstník* (Vistnyk).

Její etudy připomínají malý pokoj ve starobylém statku s měkkým teplým světlem, kde sedí na okně uprostřed lité zimy ona jako ten motýlek (obraz z jedné její povídky) – „odtržená od světa, který mě především zajímá: svět intelektuální elity“. Chybí jí tento „kulturní prach“ a vzpomíná na Jablonskou: „Sfinga mi napsala. Dopis šel přesně tři měsíce. (...) Není tak snadné nalézt spřízněnou, vzdělanou osobu, která by se více méně shodovala s mými názory.“

Tyto dvě spisovatelky byly jako dva póly magnetu – Jablonská extrovertní, veselá, otevřená světu a Vikonská zahleděná do sebe, temná, jež nepotřebovala dalekou exotiku.

Její osud se vyvinul tragicky. Po revoluci v roce 1917 byl majetek její rodiny zkonfiskován sovětskou vládou, která tehdy poprvé a na krátkou dobu přišla na západní Ukrajinu. V roce 1939, když SSSR definitivně obsadilo toto území, byl její manžel jako „vykořisťovatel“ odvezen do pracovního tábora, kde následně zemřel. Během druhé světové války odjela do Vídně, kam ji 25. října 1945 přišly zatknout jednotky SMERŠ – speciální oddělení sovětské kontrarozvědky, které provádělo represe proti skutečným a potenciálním nepřátelům sovětské moci. A Vikonská vyskočila z okna...

Olena Kysilevská – objevitelka rodného kraje

Je příznačné, že o mnoho starší Olena Kysilevská se také přátelila s Jablonskou a Vikonskou, přičemž poslední jmenovaná obě ženy propojila prostřednictvím korespondence. V roce 1935 Kysilevská navštívila Jablonskou v Krynyci a udělala s ní rozhovor. V té době už měly obě ženy vydané knihy o cestování po Africe. Olena Kysilevská byla také velkou zastávkyní sólových cest, které sloužily jako prostředek k šíření osvěty a podpory emancipace.

Olena Kysilevská se narodila 24. března 1869 v městečku Monastyrsky v Tarnopolské oblasti, také v rodině duchovního. Studovala v Stanyslavově (dnes Ivano-Frankivsk), kde se připojila k haličskému ženskému hnutí a brzy se stala jednou z hlavních představitelk. V letech 1919–1939 žila v Kolomyji, kde vydávala časopis *Ženský osud* (Žinoča dolja), byla senátorkou polského parlamentu za umírněnou Ukrajinskou národně demokratickou stranu. Psala povídky, články a vypracovala svou první uměleckou reportáž o Švýcarsku (1934). Nejvíce ze všeho milovala moře a přímořské krajiny, a tak vznikly cestopisy o Maroku, Kanárských ostrovech, Černomoří, dojmy z Oděsy, Jalty, Monaka, Nice, Benátek, San Remo: *Cesta do Afriky*, *Pod jižním nebem*, *Dopisy od Černého moře*. Nicméně skutečně jedinečným dílem se stal její výzkum Polesí.

Na jaře roku 1934 se Kysilevská vydala na cestu západním Polesím, regionem, kde se protínají hranice tří současných států – Ukrajiny, Polska a Běloruska. „Tajemná jako na tři zámky uzamčená země se svým obyvatelstvem,“ píše ve své knize *Rodným krajem. Polesí* (1935). Je to neobyčejná výprava do světa lesů a bažin, šedých písků a dlouhých dřevěných chalup, vod se žlutými lekníny na hladinách, cesta do světa pradávného způsobu života a víry. Tento obraz nacházíme i na fotografiích slavné polské fotografky Zofie Chomętowské, která se narodila vedle Pinsku.

Olena Kysilevská se snaží tento svět zobrazit z ukrajinské perspektivy, pokouší se pochopit etnickou příslušnost místních, což je mnohem složitější než si koupit několik vyšívaných obřadních „rušnyků“ či slavný poleský serpanok, který je jemný jako pavučinka: „Jak se zapisovali lidé v době sčítání lidu?“ Ti, kteří byli více uvědomělí, se zapisovali jako „Ukrajinci“ a navzdory všemu si to obhájili po svém... Jiní se zapisovali jako „domorodci“ nebo jako „Poliščukové“.

V tomto souostroví usedlostí v bažinách, které vzniklo na roztátém pradávném ledovci, a kde kámen na nejdelším provaze mizí v bezedných hlubinách prajezer, se snaží vyvodit alespoň nějakou definici: „Kde to vlastně je? Kam nasměrovat své kroky? Vždyť je tato země velká jako celá Belgie, její rozloha čítá až sto tisíc kilometrů čtverečních. Z toho polovina náleží Polsku a druhá Ukrajině, kde sahá až ke Kyjevu. (...) Je to nejdříve osídlená země Polska, a tak nepřístupná kvůli svým bažinám, že těsně před druhou světovou válkou ruské úřady objevovaly stále nová neznámá místa a lidi, kteří nebyli započítáni mezi občany státu.“

Navštěvuje Kamiň-Kašyrskij, Berezu Kartuskou, Drohiczyn, řadu různých vesnic a usedlostí, jede úzkokolejkou, pluje parníkem Ahinským kanálem – vodní tepnou postavenou v letech 1767–1783, fotografuje vodní trh na lodích v Pinsku. Cestovatelka vidí těžký život a bídu Polesí a snaží se pro sebe otevřít rodnou autentickou exotiku: „Není tento národ, tato země sama o sobě zajímavější 'knihou bytí' než staré zdi, na nichž ještě nebyly setřeny staré erby?“

V roce 1944 Olena Kysilevská odešla do Německa, v roce 1948 emigrovala do USA, kde se stala předsedkyní Světové federace ukrajinských ženských organizací, psala vzpomínky a povídky, žila v Kanadě, kde byla pohřbena 29. března 1965. Její syn Volodymyr Kaye-Kysilevskij byl slavistou, profesorem Ottawské univerzity a členem Řádu Kanady.

Jablonská, Vikonská a Kysilevská jsou osobnosti, které jsou svým způsobem jedinečné, svobodné ve své tvorbě a navštěvovaných místech, životních volbách a sólových cestách, pro mnohé dodnes neobvyklé, natož před sto lety. Tyto ženy, stejně jako mnozí dnes, se vydaly na cestu bez návratu a literatura se stala jejich domovem. I když to možná nečekaly, je možné, že jen ovládaly drahocenné umění poznávání světa.

Text vznikl v rámci stipendia Rozstaje. Projekt je spolufinancován vládami České republiky, Maďarska, Polska a Slovenské republiky prostřednictvím visegrádských grantů z Mezinárodního visegrádského fondu. Posláním fondu je prosazovat myšlenky udržitelné regionální spolupráce ve střední Evropě. S podporou těchto partnerů: Stichting Global Voices, Bázis – Maďarský literární a umělecký spolok na Slovensku, Fiatal Írók Szövetsége, Česká asociace ukrajinistů, Kolegium Europy Wschodniej a Sensor.ua.